

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

124:4 • 2004

Längre och längre år från år. Doktorsavhandlingar i historia

1960–2004

Jan Lindegren

I

Att doktorsavhandlingar i historia har förändrats under det senaste halvsekle-
let vad gäller ämnesval och förhållandet mellan teori, metod och empiri är
ovedersägligt. Ett antal olika ideal har följt på varandra. Vilka de är, varför de
har slagit igenom har på olika sätt gjorts till föremål för historiografiska un-
dersökningar. En aspekt lyser emellertid med sin frånvaro, nämligen hur om-
fångsrika avhandlingarna är.

Som handledare har jag under senare år tyckt mig märka att avhandlingar-
na tenderar att bli ordrikare. Allt är heller inte outhärligt. Trots att man för-
söker göra sitt yttersta för att skära bort överflödiga textpartier och kolle-
gerna gör detsamma har det känts som om avhandlingarna i stort bara fort-
satt att svälla. En doktorand talade om för mig att de skärningar jag föreslog
skulle göra att avhandlingen inte på långa vägar skulle nå upp till 300 sidor
och om den inte gjorde det skulle den inte räknas. Detta påstods vara allmänt
bekant. Jag förklarade givetvis att det var helt fel och att avhandlingar inte
bedömdes efter textytans omfång, utan efter kvalitet. Men påståendet fick
mig att börja undersöka om det trots allt kunde finnas någon substans i det.
Och dessutom, hur var det egentligen med min känsla?

För att besvara dessa frågor gick jag igenom alla avhandlingar från Histo-
risk institutionen i Uppsala med början 1960 då vår nuvarande avhandlings-
serie, *Studia Historica Upsaliensia*, kom till. Till dessa lade jag de avhand-
lingar som kommit till utanför serien. Senare har jag lagt till de fåtaliga av-
handlingar som producerades under 1950-talet. Det grundläggande måttet
kallar jag för textyta. Detta har definierats som antal rader brödtext per
normalsida gånger antal nedslag per rad gånger antal sidor. Fördelen med
detta mått är givetvis att det betydligt bättre än att räkna sidor avspeglar
textmängden, eftersom antalet rader per sida och nedslag per rad kan variera
högst betydligt från bok till annan. Antalet faktiska nedslag på en sida är
emellertid så gott som alltid mindre än sidans textyta. Att döma av en ännu

ej publicerad avhandling som jag har fått till läsning på en CD-skiva uppgår det faktiska antalet nedslag till 81 procent av textytemåttets nedslag. I ett eget manuskript som jag har i min dator är motsvarande siffra 79 procent.

Textytan har kompletterats med variabler rörande huvudhandledare, typ av karriär och kön, samt slutligen även undersökningsperiodens längd. Sedan fem år tillbaka uppdaterar jag denna databas så fort det kommer en ny avhandling.

II

Avhandlingarna från 1960 fram till och med 2004 har en samlad textyta om 175 miljoner nedslag. För att få perspektiv på denna summa kan nämnas att den på ett ungefär motsvarar 76 årgångar av *Historisk tidskrift* med dess nuvarande omfång. Textytan har författats av 206 fysiska personer och fördelar sig på 204 doktorsavhandlingar.¹ Alla dessa, med undantag av en, handlar om fenomen som kan beskrivas i kronologiska och någon form av rumsliga termer. Tre fjärdedelar – 74 procent – av dem behandlar rent svenska förhållanden, 21 procent tar upp andra geografiska områden, även om det i ganska många fall rör sig om Sverige och exempelvis USA eller Finland. Andelen som behandlar europeisk historia uppgår till 11 procent medan den utomeuropeiska forskningen svarar för 8 procent. Två avhandlingar, 1 procent, måste klassas som världshistoria. Till detta kommer 10 avhandlingar – 5 procent – som har ett historiografisk innehåll och där platsbestämningen är mindre meningsfull. Dock kan konstateras att dessa i huvudsak ägnas åt svensk historiografi.

Utifrån ett kvantitativt betraktelsesätt är två ting särskilt intressanta att lyfta fram. Det första är att 1970-talet var den period då världen utanför Sverige slog igenom på bred front i den uppsaliensiska historieforskningen. Därefter har det internationella inslaget vad gäller undersökningsområde gått tillbaka kraftigt. Tendensen är fortsatt vikande. Det andra är att det inte finns någon större skillnad i omfång mellan de avhandlingar som inriktas på svenska förhållanden jämfört med dem som tar upp utomsvenska. Däremot är det en markant skillnad mellan dessa båda avhandlingstyper, som sammanlagt svarar för 95 procent av alla, och de avhandlingar som är historiografiska till sin karaktär. De senare är avsevärt mer ordrika. Medianvärdet ligger 42 respektive 48 procent högre än för de andra typerna.

Vanligast är att avhandlingarna analyserar 1800- och 1900-talsförhållanden.

1. Påståendet är inte alldeles korrekt. I textytan inkluderas nämligen 11 stycken sammanläggningsavhandlingar och vad gäller dem har de skrifter och uppsatser som de grundas på också inräknats.

1600- och 1700-talen är inte ovanliga men det är däremot 1500-talet och medeltiden som förekommer i liten utsträckning. Medianvärdet för undersökningsperiodens längd är 38 år. Emellertid kan man iakttaga en klar tendens mot längre undersökningsperioder. På ett övergripande plan kan det beskrivas som att händelsefokuserande avhandlingar har blivit mer ovanliga medan studier av längre historiska processer har blivit vanligare.

III

Historiskrivningens historieskrivning utmärks alltså av mångordighet i jämförelse med övriga avhandlingar. Men samtidigt är det historiografiska inslaget så pass obetydligt – 6 procent av den samlade textytan – att dess bidrag till helhetsbilden närmast är försumbart. Jag har emellertid prövat två andra innehållsliga parametrar nämligen tidsperiod respektive periodens längd. Den första av dessa förefaller, åtminstone på den ytliga nivå som jag rör mig på, kunna säga något om huruvida skillnader i källmaterialets karaktär har fått genomslag i avhandlingarnas längd, den andra bör peka mot om händelse/strukturavhandlingar skiljer sig från sådana som behandlar historiska processer. Idén är då givetvis att ju längre tidsperiod desto mer slagsida åt processer och tvärtom.

Källorna förefaller inte spela någon större roll för omfånget. Medeltids- och 1900-talsavhandlingar är tunnare än de övriga men skillnaden är inte påtaglig. Rensar man talen från tidseffekter visar det sig att avhandlingar som handlar om 1500-, 1600- och 1700-talen är 5–6 procent mer omfångsrika än medeltids- och 1900-talsavhandlingar medan de som rör 1800-talet är 2 procent tjockare. Det betyder att man med god vilja skulle kunna tolka saken som att huvudsakligen handskrivet källmaterial ger aningen tjockare avhandlingar än tryckt. Men skillnaderna är små och man kan knappast dra några växlar på dem.

Undersökningsperiodens längd spelar en viss roll för avhandlingens textyta. Är perioden kortare än tio år, är medianvärdet för textytan också lägre. Det ligger på 90 procent av medianvärdet för alla avhandlingar. Motsvarande siffra för avhandlingar som behandlar perioder på 150 år och mer är 112 procent. Ett problem i sammanhanget är emellertid att undersökningsperioderna i sig har tenderat att bli längre. Särskilt de allra längsta perioderna var tidigare ovanliga, vilket alltså innebär att den senaste tioårsperioden har ett osedvanligt starkt genomslag. Tas hänsyn till denna tidseffekt kan sägas att de allra kortaste undersökningsperioderna genererar kortare avhandlingar

medan det omvända inte gäller. I någon mån skulle detta kunna tolkas som att händelsefokuserande studier tenderar att vara något kortare än struktur- och processavhandlingar. Däremot är det alltså inte någon skillnad att tala om mellan de senare kategorierna.

Dessa skillnader mellan avhandlingar av olika typer – med undantag för de historiografiska – förbleknar emellertid om man tar i tu med tidsaspekten. Omfånget framstår således i ett övergripande betraktelsesätt som tämligen oberoende av det konkreta innehållet. Istället är det tydligt att längden bestäms av utomvetenskapliga faktorer.

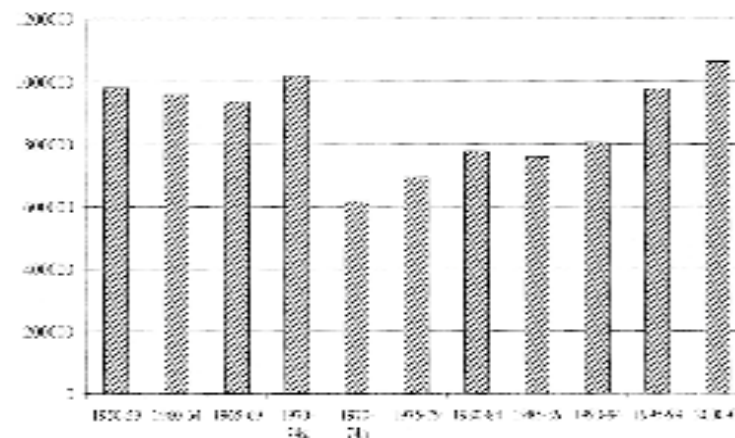
IV

Hur skall då en typisk Uppsalaavhandling i historia beskrivas i kvantitativa termer. Jo, det är en bok med blått omslag (numera får den se ut närmast hur som helst) som är skriven av en man och är på 261 sidor och med en textyta om 804 000 nedslag.

Textytan per sida har som sagt varierat. Således hade avhandlingsserien till en början ingen norm rörande hur mycket som lämpligen skulle klämmas in på en sida. I allmänhet var det på 1960-talet cirka 2 400 nedslag per sida. Vid mitten av 1970-talet etablerades en norm som följdes någotsånär med hela 3 440 nedslag per sida. Då typografin även lämnade en hel del övrigt att önska måste det erkännas att våra avhandlingar inte var särskilt läsvänliga. Övergången till de tätt packade sidorna hängde naturligtvis samman med 1970-talets forskarutbildningsreform, som bland annat fick till följd att tryckningsbidraget förändrades. Från att ge ett bidrag om 75 procent av tryckkostnaderna blev det istället ett som täckte 160 sidor. Därutöver gav vår serie ett bidrag till 16 sidor. Skrev man mer var det meningen att man skulle betala allt överskjutande själv. Det skulle således svida ekonomiskt att skriva långt. Normsystemet angav därmed en avhandling med 605 000 tecken som övre gräns. Detta sätt att bevilja tryckningsbidrag ersattes under 1980-talet med en fast summa till varje avhandling, vilken sedan ändrats tid efter annan till följd av fakultetens finansiella läge.

För att tydliggöra kronologin i utvecklingen redovisas i figur 1 doktorsavhandlingarnas medelomfång per femårsperiod från 1960 fram till nu. Nämnas kan att genomsnittet för hela perioden 1950–1959 endast låg obetydligt under det för den närmast följande perioden. Man kan alltså dra slutsatsen att den gamla doktorsavhandlingen var en produkt som under ett kvartssekel hade ett stabilt omfång om i medeltal 1 miljon tecken. Av figuren framgår

Figur 1. Doktorsavhandlingarnas i Uppsala medeltextyta 1960–2004

Kommentar: För perioden 1970–1974 har gjorts skillnad mellan gamla (g) och nya (n) avhandlingar.

emellertid tydligt att den nya doktorsavhandlingen pressade ner textytan. Avhandlingarna blev 40 procent tunnare. Men det är tydligt att det sedan den första chocken efter den tidens forskarutbildningsreform lagt sig skett en successiv återhämtning. De sista två 5-årsperioderna har utmärkts av en rejäl tillväxt till en ny rekordnivå.

Ett skäl till att avhandlingarna blev tjockare har redan berörts ovan, nämligen systemet för tryckningsbidrag. Man kan här peka på att det inte bara är den nivå som universitetet betalar som spelar roll, utan efterhand har diverse akademier och fonder samlat på sig betydande belopp, som inte minst delas ut i form av tryckningsbidrag. Detta har i praktiken lett till att avhandlingsförfattare knappast tar några ekonomiska risker om de skriver tjockare och dyrare böcker.

Intressant nog förefaller inte avhandlingens tjocklek ha särskilt mycket att göra med den tid som författarna haft till förfogande. Under det senaste kvartssekel har den genomsnittliga nettostudietiden legat konstant på nästan exakt 6 år. Den yttre tidspressen har varit särskilt hård under det sista decenniet, vilket alltså inte resulterat i kortare studietider men väl i avsevärt längre avhandlingar. Mycket pekar på att den väsentligt ökade stress som alla

avhandlingsförfattare nu upplever i viss mån kan vara en förklaring till att deras böcker inte alltid är så pregnanta och koncentrerade som vore önskvärt. Det tar helt enkelt en betydande tid att skära ned ett stort manus.

V

Men som antyddes i början kan det uppfattas som ett mål i sig att åstadkomma en tegelsten. Helt klart är att åsikten florerar att det har ett högt inomakademiskt meritvärde. Men förhåller det sig verkligen på detta sätt?

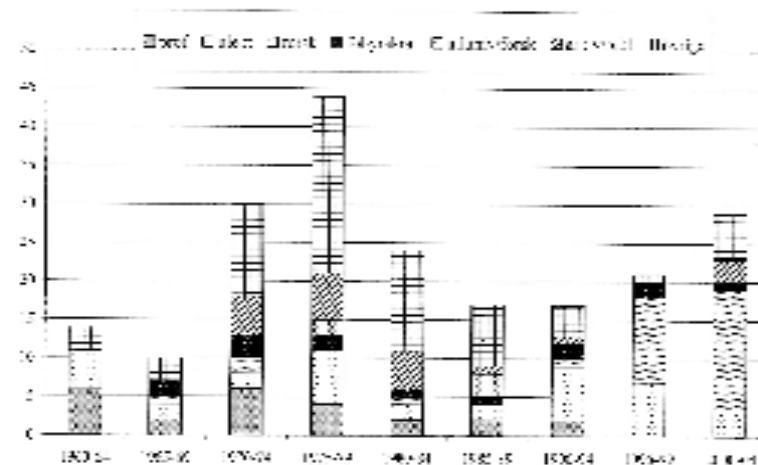
Inledningsvis kan konstateras att män och kvinnor skriver nästan exakt lika mycket. Kvinnornas texter är 1 procent längre än männens. Det finns däremot en tydlig skillnad mellan de som fortsatt inom akademien och de som står utanför. De förra har faktiskt i genomsnitt skrivit avhandlingar som är 17 procent längre än den andra gruppen. Medianvärdet skiljer än mer. Mätt efter det skiljer hela 55 sidor eller 25 procent. Intressant nog är emellertid detta ett förhållande som gällde tidigare. Universitetsforskaren/läraren som doktorerade 1960–1989 hade således skrivit avhandlingar, vilkas medianlängd motsvarar 246 nuvarande SHU-sidor medan de som inte stannat kvar hade skrivit 211. Denna skillnad finns inte längre utan den förra gruppen har sedan 1990 och tills nu åstadkommit 282 sidor medan den andra gruppen nöjt sig med fyra sidor mindre.² Slutsatsen av detta kan kanske sägas vara att det har haft ett akademiskt meritvärde att skriva längre avhandlingar medan det är tveksamt om så fortfarande är fallet. Men man skulle kunna hävda att det skett en anpassning till detta förhållande och att det därför inte längre finns någon kvarstående skillnad mellan grupperna.

Konkurrenstancken har dock ett tveksamt stöd om man ser till de karriärer som historiedoktorerna gjort. Detta redovisas i figur 2 och bygger på data som är kända för mig. Det händer således kontinuerligt att någon som har varit borta från universitetsvärlden återkommer medan någon annan lämnar den, vilket innebär att det kan finnas några enstaka fel. Särskilt många och stora torde de dock ej vara.

Figuren är naturligtvis intressant ur en mängd olika avseenden. Men här är det karriär i respektive utanför universiteten som står i fokus. Som synes har den inomakademiska karriären dominerat extremt kraftigt sedan 1990. Detsamma var för övrigt fallet också under 1960-talet. Men däremellan spelade

2. Den något egendomliga statistiska effekten att skillnaden mellan alla och delmängden 1960–1989 ökar trots att det knappast finns någon skillnad inom delmängden 1990–2004 hänger samman med att praktiskt taget alla inom den sistnämnda gruppen stannat kvar inom akademien.

Figur 2. Uppsalahistorikernas karriärer

Kommentar: Figuren avspeglar nuläget (hösten 2004) så som det är känt för artikel författaren.

universitetskarriären en mindre framträdande roll kvantitativt sett. Det hela avspeglar naturligtvis högskoleväsendets två stora utbyggnadsfaser. Men det väsentliga i resonemanget är alltså att man kan konstatera att i princip alla som velat har kunnat hålla sig kvar inom den akademiska världen sedan 1990. Därmed också sagt att tjockleken på avhandlingarna knappast har spelat någon roll som konkurrensmedel. Men självklart kan sägas att det mycket stora antalet personer som nu kallas för forskare inom sig döljer en knivskarp konkurrens. Exempelvis har i ett i dagarna utlyst lektorat vid vår institution lockat 37 sökande medan ett som är under tillsättning hade drygt 20. Det mesta tyder således på att 1990-talets stora akademiinterna efterfrågan på historiker är över. Situationen förefaller att utvecklas i liknande riktning som under 1970-talet.

Nämnas kan också att det finns en ganska klar könsskillnad. Kvinnor har således i större utsträckning än män blivit kvar inom den akademiinterna verksamheten. Andelen kvinnor uppgår till 25 procent av historiedoktorerna samtidigt som andelen kvinnliga tjänsteinnehavare uppgår till 30 procent. Räkna man bort 1960-talet, då inte en enda kvinna disputerade förstärks denna skillnad. Således har 54 procent av alla kvinnor stannat vid akademien

mot 38 procent av männen sedan dess. Denna könsskillnad är att hänföra till förhållanden som rådde under 1970- och 1980-talen. Ty som redan framhållits har så gott som alla disputerade blivit kvar inom akademien efter 1990.

Det kvantitativa spåret är inte kört i botten. För att komma vidare har jag granskat professorernas avhandlingar i jämförelse med lektorernas för perioden fram till 1994. Det visar sig – tyvärr – att de 22 professorerna som grupp betraktad har skrivit längre avhandlingar än sina 25 lektorskolleger. Medianvärdet ligger 24 procent högre. Visserligen är detta utslag starkt men det bör likväl påpekas att i båda grupperna finns det ett antal som skrivit korta avhandlingar. Således är åtta av lektorernas avhandlingar korta, vilket begrepp här definierats som mindre än 0,7 miljoner nedslag. Detsamma gäller fem av professorerna, varav en till och med är med på listan över de 10 kortaste avhandlingarna, vilket inte gäller någon lektor. Dock förekommer två av professorerna på listan över de 10 mest omfattande avhandlingarna, vilket ingen av lektorerna gör för den aktuella perioden.

VI

Slutsatsen av denna kvantitativa beskrivning är att det alltså är utomvetenskapliga hänsyn som bestämmer avhandlingarnas längd. Under en period på 1970-talet pressade tryckningsfinansieringssystemet ned avhandlingarnas omfång. Men när denna press de facto avvecklades förändrades uppenbarligen avhandlingsidealet i riktning mot längre och längre. Huruvida detta har att göra med teknologiska förändringar – det är något helt annat att skriva på en ordbehandlare än att renskriva på en skrivmaskin – eller om det har med underliggande uppfattningar om hur avhandlingar bör se ut är svårt att säga.

Särskilt är det under perioden från och med 1995 som avhandlingarna har bytt kvantitativ skepnad. Enkelt uttryckt kan man säga att de korta avhandlingarna har utplånats som kategori medan de mycket långa har blivit vanliga och de medellånga svällt med ungefär en sjundedel. Inte undra på att avhandlingarna blivit tjockare.

I Uppsala har under hela period 1960–2004 tillämpats ett system där de två, tre lärostolsprofessorerna fungerat som huvudhandledare. Under den stora uppsvällningsfasen det senaste decenniet har oftast tre dylika professorer haft huvudhandledaransvaret (sammanlagt fem personer). Jag är en av dem och vet med mig att jag försökt göra mitt bästa för att skära ned avhandlingarna och detsamma gäller även mina kolleger. Vi har uppenbarligen inte

lyckats särskilt väl. Intressant nog spelar det inte heller någon som helst roll vem som varit huvudhandledare, utan det genomsnittliga avhandlingsomfånget är praktiskt taget exakt detsamma för alla. Skillnaderna håller sig inom spannet 0–15 promille.

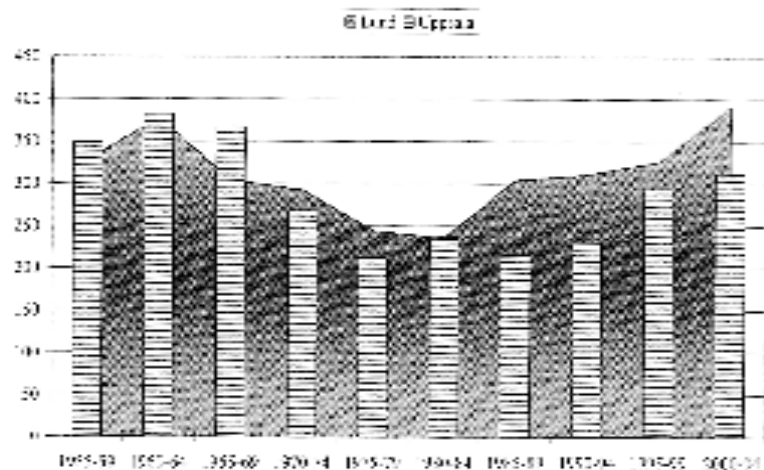
VII

Det finns normer för hur omfattande avhandlingar i historia bör vara som närmast lever sitt eget liv. Under de gamla doktorsavhandlingarnas tid gällde tegelstenen som ideal. Men intressant nog fanns det ett konkurrerande ideal som måhända skall beskrivas som en kort analytisk avhandling. Denna tog sig inte minst konkret uttryck i formen sammanläggningsavhandling. Den korta avhandlingen kom att dominera efter 1970-talets reform av forskarutbildningen. Sannolikt bidrog tryckningsfinansieringssystemet till detta. De finansiella restriktionerna mot att skriva tjockare undergrävdes emellertid efterhand. Avhandlingarna började så sakteliga svälla på nytt. Men tillväxten var måttlig fram till 1995 då den närmast exploderade. Det nya idealet förefaller att vara en rejält tjock avhandling eller eventuellt en mycket tjock. Den tunna avhandlingen har försvunnit helt.

Mitt intryck är att läget är ungefär detsamma över hela landet. Uppsala förefaller inte att vara extremt på något sätt. I själva verket ligger avhandlingarna mätt i sidor, under de senaste fem åren, tämligen lågt. En snabb-sökning, som sannolikt inte är helt felfri, i svensk historiografisk bibliografi ger vid handen att avhandlingar från samtliga universitet i allmänhet är mycket omfattande produkter. Medianantalet sidor under de senaste fem åren varierar mellan knappt 300 i Växjö till nästan 400 i Lund.

Utvecklingen över tid har också varit liknande (figur 3). Åtminstone ger en jämförelse mellan Uppsala och Lund, baserad på ett enkelt räknande av sidor, anledning att starkt förmoda att så varit fallet. Här skall emellertid återigen påpekas att äldre tiders avhandlingar i någon mån oförtjänt får klä skott som tegelstenar. Mäter man således textytan i stället för sidantalet får man räkna med att denna ökat med i genomsnitt 25–30 procent per sida från 1950- och 1960-talen till nu. Bortsett från det kan noteras att det inte finns några nämnvärda skillnader mellan Uppsala och Lund under perioden 1955–1984. Av okänd anledning tillväxte emellertid sidantalet kraftigt 10 år tidigare i Lund än i Uppsala.

Figur 3. Sidantalet i doktorsavhandlingar i historia i Lund och Uppsala 1955–2004 (median)

VIII

Sammanfattningsvis kan således konstateras att doktorsavhandlingarnas tjocklek inte har särskilt mycket att göra med dem som vetenskapliga produkter. Det är utomvetenskapliga hänsyn som styr. Förmodligen skulle en liknande studie av olika grannämnen peka i ungefär samma riktning.

Icke desto mindre vore det önskvärt om avhandlingarna utvecklade sig i riktning mot kortare och mer stringenta framställningar. Något vetenskapligt, framställningsmässigt eller innehållsrelaterat skäl till att de har växt till dagens nivå under de senaste decennierna finns knappast. Skall man våga dra någon generell slutsats av den sista figuren är det att doktorsavhandlingarna i historia för närvarande i medeltal innehåller 50–100 sidor vetenskapligt överflödigt text. Årligen produceras cirka 10 000 sidor historieavhandlingar i Sverige. In emot en fjärdedel av dessa sidor för inte det vetenskapliga samtalet framåt. Snarare tvärtom.